

سیر مطالعات بیزانسی *

(بخش سوم)

نویسنده: جورج استراگارسکی

برگردان: نرگس زارعی

پژوهشگران اتحاد جماهیر شوروی نیز همانند پیشگامان روسی (تزاری) خود، بیشتر توجه خویش را به موضوعات اجتماعی و اقتصادی بیزانس معطوف کردند. با این تفاوت که در این زمان جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی تاریخ بیزانس را از دریچه نظریه ماتریالیسم تاریخی تعبیر و تفسیر می‌نمودند.

کشور روسیه که زمانی در پیشبرد شاخه‌ای از مطالعات بیزانسی نقش بزرگی ایفا کرده بود، برای زمانی پس دراز از فعالیت در این زمینه بازماند چرا که پس از جنگ جهانی اول، کار روس‌ها به مانعی جدی برخورد کرد و فعالیت آنها بویژه پس از مرگ ایدای اسپن اسکچ^۱ تقریباً متوقف شد. به گونه‌ای که از نشریه «Vizantijskij Vremennik» که تا سال ۱۹۱۶ م. یک دوره بیست و دو جلدی منظم و استوار، منتشر شده بود پس از یک وقفه طولانی تنها سه شماره کوتاه آن در سال‌های ۱۹۲۲، ۱۹۲۵ و ۱۹۲۷ م. منتشر گردید. اما به هر حال با گذشت زمان علاقه به مطالعات بیزانسی در اتحاد جماهیر شوروی (U.S.S.R.) زنده شد. از اینرو ظهور نشریه «Vizantijskij Shornik» در سال ۱۹۲۵ م. نمایانگر از سرگیری دوباره جستارهای روسی در این زمینه است و می‌توان گفت که در این زمان مطالعات بیزانسی در شوروی کاملاً جریان یافته بود. سیل روزافزون نشریات در مسکو، لنینگراد و بسیاری از شهرهای دیگر اتحاد جماهیر شوروی حاکی از فعالیت مشتاقانه آنها در زمینه مطالعات بیزانسی به شمار می‌آید. از اینرو دوره جدید نشریه «Vizantijskij vremennik» از بیست و دو جلد جامع تشکیل شده بود. شایان یادآوری است که پژوهشگران اتحاد جماهیر شوروی نیز همانند پیشگامان روسی (تزاری) خود، بیشتر توجه خویش را به موضوعات اجتماعی و اقتصادی بیزانس معطوف کرده بودند، با این تفاوت که در این زمان جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی تاریخ بیزانس را از دریچه نظریه ماتریالیسم تاریخی تعبیر و تفسیر می‌نمودند.

از آنجا که بدون در دست داشتن منابع اصلی، امکان پیشرفت جدیدتری وجود نداشت بنابراین موفقیت روزافزون در زمینه دستیابی به متون اصلی می‌توانست زمینه پیشبرد مطالعات بیزانسی را فراهم آورد. بدینسان رشد فعالیت در زمینه تصحیح متون به کشف منابع جدید و متنوع منجر شد و چاپ انتقادی متون، جایگزین نوع قدیمی و نامطلوب آن‌ها گردید. اما با این وجود هنوز هم لازم است کار بیشتری در زمینه چاپ انتقادی متون انجام پذیرد. زیرا ما هنوز هم برای شناخت بیشتر رویدادهای تاریخی بیزانس و زمان وقوع آنها به مجموعه ناقص و قدیمی بُن^۲ وابسته‌ایم. البته در اواخر قرن نوزدهم برای رفع این کاستی تلاش‌هایی جداگانه از سوی انتشارات «Bibliotheca Teubneriana» و «Collection byzantine de I, Association Guillaume Bude»

و ناشرین دیگر صورت پذیرفت از این رو با تصحیح انتقادی متون و چاپ آنها بدست این ناشران تعداد زیادی از مورخان و متونی که در مجموعه بُن نامی از آنها برده نشده بود، معرفی گردیدند.

انتشار اسناد نیز پیشرفتی تازه و ارزشمند در عرصه مطالعات بیزانسی بوجود آورد. بدین ترتیب مجموعه جامع و تا حدی غیرانتقادی اسناد اید. میکل سیج^۳ و ج. مولر^۴ طی سال‌های ۹۰ - ۱۸۶۰ م. منتشر گردید. همچنین در آغاز قرن بیستم ایتن^۵ مجموعه اسناد

تصحیح شده بهتر و مهم‌تری را در ضمایم نشریه «Vizantijskij Vremennik» منتشر کرد. نشر مجموعه‌هایی همچون

«Actes de lavva I (Archives de I, Athos I)»

(پاریس ۱۹۳۷) اثر جی. روی لارد^۶ و پی کلمپ^۷

«Actes de Kutlumus (Archives de I, Athos II)»

(پاریس ۱۹۴۵) اثر پی. لمزل^۸

«Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges»

(مونینخ ۱۹۴۸) اثر اید. دالگور^۹ و

«Les de archives saint-Jean-Rhodrome sur Documets 31 mont Menecece (Bibliothèque Byzantine, Documets 3)»

(پاریس ۱۹۵۵) اثر ای. گوپی لو^{۱۰}، بیانگر پیشرفت

بسیار بزرگی در این راستاست. مجموعه‌های نام برده شده از جهات بسیار زیادی بر مجموعه‌های قدیمی‌تر برتری دارند چرا که مفاد و موضوعات اسناد این مجموعه‌ها از مجموعه‌های پیشین بهتر است عکس تمامی اسناد و مهرها نیز چاپ شده و اگر چه متن و اسناد این مجموعه‌ها به خودی خود بسیار روشن و گویا هستند اما یادداشت‌های تخصصی و مفصلی ضمیمه آنها شده است.

همین ازدیاد روزافزون مجموعه‌های اسناد بر جهت‌گیری مسیر پژوهش‌های جدید به طرف بازسازی هر چه بهتر تاریخ حیات داخلی دولت بیزانس تأثیر شگرفی داشته است، به طوری که با کمک اسناد می‌توان چهره روشنی از چگونگی گسترش و تحول سازمان‌های اداری، اجتماعی و اقتصادی بیزانس ترسیم نمود. اگر محققان بیزانسی طرحی چون مجموعه

«corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit»

که قبل از انجمن بین‌المللی

«Association International des Academies»

در سال ۱۹۰۴ پایه‌ریزی شده را در اختیار نداشتند تا کزیر بودند برای رسیدن به اهداف خود راه درازی را پشت سر گذارند. اما امروزه به واسطه تلاش پیش‌آهنگان این کار مواد تاریخی بسیاری در دسترس ما قرار دارد و شماری از مطالعات معتبر تخصصی به چاپ رسیده است. از جمله در زمینه بازخوانی خطوط باستانی و اسناد مدیون تلاش بی‌سابقه اید. دالگور هستیم که

«Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden»

(مونینخ ۱۹۳۱) یکی از این کارها است و از آن بهتر

اثری است به نام

«Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches»

که اگر این اثر به پنج قسمت فرضی تقسیم شود همه سالهای ۵۵۶ تا ۱۰۲۵، ۱۰۲۵ تا ۱۲۰۴، ۱۲۰۴ تا ۱۲۸۲، ۱۲۸۲ تا ۱۳۳۱ و ۱۳۳۱ تا ۱۳۵۳ را در بر خواهد گرفت. و دامنه این کار دالگور از طرح مجموعه کروم فجر نیز فراتر رفت. در حقیقت آخرین کار دالگور

یکی از ضروری ترین ابزار به حساب می آید زیرا وی کار مورخ بیزانس به در این اثر یادداشت های انتقادی جالبی بدست داده است و فهرست کاملی از تمامی اسناد امپراتوری بیزانس چه آنهایی که موجودند و چه آنهایی که فقط در برخی از منابع به آنها اشاره شده است را ارائه می نماید. مجموعه اسناد اثر اوسیک^{۱۱}، به نام

«Regestender Kaiser und Papste»

حوادث سال های ۳۱۱-۴۷۶ م. را پوشش داده است. همچنین وی، گرومل^{۱۲} در اثر خود به نام

«Les Regestes des Actes du Patriarchat de Constantinople»

اسنادی درباره امپراتوری بیزانس آورده است و سه قسمت از این کتاب که در سال های ۱۹۳۲، ۱۹۳۶ و ۱۹۴۷ م. به چاپ رسیدند به حوادث سال های ۳۸۱ تا ۱۲۰۶ م. اختصاص دارد. کتاب

«Kirche und theologische Literatureim im byzantinischen Reich»

نوشته ای. جی. بک^{۱۳} نیز از گران بها ترین مراجع پژوهش در زمینه تاریخ کلیسا و باورهای دینی بیزانس است که در سال ۱۹۵۹ م. در مونیخ به چاپ رسید و امروزه در دسترس ما قرار دارد.

امروزه مراجع کتیبه خوانی، سکه شناسی و مهرشناسی به طور روزافزون در مطالعات تاریخی بیزانس مورد توجه بیزانس شناسان قرار گرفته اند و آنجا که اطلاعات بدست آمده از مطالعه سکه ها و

مهرها اغلب از قطعیت کافی برخوردارند، مشاهده و مطالعه سکه ها و مهرها سهم بسزایی در حل بخش عمده ای از ابهامات تاریخی بیزانس و بویژه ابهامات موجود در تاریخ داخلی امپراتوری داشته اند. به طور کلی مدارک سکه شناسی از یک سو برای مطالعه پول رایج و تاریخچه اقتصادی مورد نیازند و از سوی دیگر برای

شناخت نمادهای فرمانروایی در امپراتوری بیزانس به کار می آیند. از سوی دیگر امروزه بررسی ابهامات موجود در نظام اداری بیزانس بدون مراجعه به منابع مهرشناسی غیرقابل تصور می نماید. به هر حال علیرغم پیشرفت قابل توجه در این زمینه اطلاعات عمومی حاصل از این نوع مطالعات جوا بگویی نیاز

محققان بیزانس شناس نبود و مشکلات آنان را حل نمی کرد اما اخیراً گام بسیار مهمی در زمینه مهرشناسی به جلو برداشته شده است. از اینرو بایستی از وی. لارنت^{۱۴} به خاطر چاپ مجموعه ای عظیم از مهرها در اثرش بنام «Documents de sigillographie byzantine: La Collection C.orghidan (Bibliothèque byzantine, Documents. I)» ed.P. Lemerle, Paris (۱۹۵۲)

سپاسگزار بود. این اثر عالی که توسط برجسته ترین مهرشناسی معاصر و با استفاده از بزرگترین مجموعه مهرها و سکه های قدیمی خلق شده است را می توان با افزودن مجموعه در حال رشد و گران بها از مطالبی که در گزارشات جداگانه وجود دارد و همچنین مطالعات و

گزارشات جداگانه ای که در زمینه سکه ها و مهرهای نویافته در نشریات ادواری منتشر می گردد تکمیل و تقویت نمود. گزارشات کاملی که وی. لارنت در زمینه مهرشناسی ارائه کرده است. امکان ادامه این راه نه چندان ساده را برای دیگران روشن و هموار نموده است. با این حال هنوز هم انتشار مجموعه ای از سکه های بیزانسی و همچنین مجموعه ای از مهرهای بیزانسی بسیار ضروری است. در ادامه مطلب ما به معرفی طرح های جامع تری در زمینه تاریخ بیزانس می پردازیم.

ای. اشتین^{۱۵} نخستین دوره تاریخ بیزانس را در دو اثر خود به نامهای

«Geschichte des sparrromischen Reiches I» (چاپ ۱۹۲۷ م) و «Histoire du Bas-Empire II» (چاپ ۱۹۴۹ م) به طور جزئی نگرانه و دقیق، مورد بررسی قرار داد. این دو کتاب موقر که به دست چنین کارشناس

بزرگی در زمینه نظام اداری بیزانس فراهم آمده اند، دربرگیرنده فاصله میان سال های ۵۶۵-۲۸۴ م. هستند. در واقع این دو کتاب به همراه اثر ارزشمند بوری

مطمئن ترین و ضروری ترین راهنما برای شناخت و درک ماهیت نخستین دوره تاریخ دولت بیزانس به حساب می آیند.

ج. بی بوری^{۱۶} قسمتی از جلد اول (چاپ ۱۹۱۱) و جلد دوم (چاپ ۱۹۱۳) کتاب تاریخ میانه کمبریج «Cambridge Medieval History» را به دوره بیزانس و همگی جلد ششم (چاپ ۱۹۲۳) با عنوان امپراتوری روم شرقی «The Eastern Roman Empire» که سال های ۱۲۵۳-۷۱۷ م. را دربرمی گیرد. به این موضوع اختصاص داده است. مانند تمامی کارهای دستجمعی، همگی بخش های این اثر از ارزش یکسان برخوردار نیستند. اما در مجموع یک مرجع عالی و قابل اعتماد است و از سوی دیگر وجود کتابشناسی مفصل در آن از جمله مزایای بزرگ این اثر است. ج. ای. هابی^{۱۷} جلد ششم آن را به صورت کامل و مفصل بازنویسی کرد و آن را پس از تصحیح، تحت عنوان امپراتوری بیزانس «The Byzantine Empire» منتشر کرد که قسمت

اول آن به بیزانس و همسایگان

اول آن به بیزانس و همسایگان

(Byzantium and its neighbours) و قسمت دوم به دولت، کلیسا و تمدن آن (Government, church and Civilezation اختصاص یافت.

همزمان با شروع سال ۱۹۱۹ م. ج. دیل^{۱۸} بیزانس شناس برجسته فرانسوی کتاب کوچک خود را به نام «Histoire de l' Empire byzantin» منتشر کرد که

این کتاب به طور خلاصه در برگیرنده تاریخ بیزانس از دوره کهنمتانتین بزرگ تا سال ۱۴۵۳ م. است. زیر نظر جی. گلوتر^{۱۹} و دیل کتابی تحت نام «Histori generale» تألیف شده که بخشی از این تاریخ عمومی در برگیرنده شرح مفصل تاریخ بیزانس از سال ۲۹۵ تا ۱۰۸۱ م. بود که همگام با آنان جی. ماریسز^{۲۰} گزارش ارزنده ای از تاریخ اعراب در فاصله ظهور پیامبر اسلام تا قرن دوازدهم میلادی عرضه کرد مجلد بعدی کتاب «Histori generale» از سوی دیل به تاریخ بیزانس در فاصله سال های ۱۰۸۱ تا ۱۲۴۱ م. اختصاص یافت که کار وی را آر. گای^{۲۱} تا سال ۱۴۵۳ م. ادامه داد همگام با آنان از. گروویوست^{۲۲} بر روی مسئله استیلای لاتین در شرق کارکرد و کار آن دورا تکمیل نمود.

همزمان با شروع سال ۱۹۱۹ م. ج. دیل^{۱۸} بیزانس شناس برجسته فرانسوی کتاب کوچک خود را به نام «Histoire de l' Empire byzantin» منتشر کرد که این کتاب به طور خلاصه در برگیرنده تاریخ بیزانس از دوره کهنمتانتین بزرگ تا سال ۱۴۵۳ م. است. زیر نظر جی. گلوتر^{۱۹} و دیل کتابی تحت نام «Histori generale» تألیف شده که بخشی از این تاریخ عمومی در برگیرنده شرح مفصل تاریخ بیزانس از سال ۲۹۵ تا ۱۰۸۱ م. بود که همگام با آنان جی. ماریسز^{۲۰} گزارش ارزنده ای از تاریخ اعراب در فاصله ظهور پیامبر اسلام تا قرن دوازدهم میلادی عرضه کرد مجلد بعدی کتاب «Histori generale» از سوی دیل به تاریخ بیزانس در فاصله سال های ۱۰۸۱ تا ۱۲۴۱ م. اختصاص یافت که کار وی را آر. گای^{۲۱} تا سال ۱۴۵۳ م. ادامه داد همگام با آنان از. گروویوست^{۲۲} بر روی مسئله استیلای لاتین در شرق کارکرد و کار آن دورا تکمیل نمود.

ای. ای. واسیلیف^{۲۳} پژوهشگر برجسته روسی در سال ۱۹۱۷ م. تاریخی درباره امپراتوری بیزانس از ابتدا تا جنگهای صلیبی نگاشت، سپس طی سال های ۱۹۲۳ تا ۱۹۲۵ م. سه اثر کوچک در زمینه: جنگهای صلیبی، استیلای لاتین و عصر پالئولوگ^{۲۴} منتشر کرد. اثر او با عنوان تاریخ امپراتوری بیزانس «History of the Byzantine Empire»^{۲۵} به طور مفصل در انگلیس چاپ شد و با یک ترجمه مفصل و اصلاح شده به زبان فرانسه با عنوان «Histoire de l' Empire byzantin» در قالب دو مجلد در پاریس به سال ۱۹۳۲ م. چاپ شد و در سال ۱۹۴۸ م. به زبان اسپانیولی و با عنوان «Historia del Impero Bizantino» در بارسلون به چاپ رسید. این اثر پیش از این نیز در سال ۱۹۳۳ م. به زبان ترکی در استانبول ترجمه و چاپ گردید. مهمتر از همه اینکه در انگلیس به سال ۱۹۵۲ م. چاپ جدیدی همراه با تجدیدنظر و برپایه ترجمه فرانسوی در یک

جلد منتشر شده است. از اینرو باید بدانیم که هنوز هم اثر پرارزش واسیلی یف راهنمای روشنگر و قابل اعتمادی جهت شناخت تاریخ بیزانس به حساب می آید.

۲۶. مورخ جامع الاطراف رومانیایی نیز در کتاب خود تحت عنوان «Histoire de La vie byzantine» (در سه جلد، بخارست، ۱۹۳۴ م.) چهره مهیجی از تاریخ بیزانس ترسیم نمود اما با این حال کار وی را می توان یک نوشته عجولانه قلمداد کرد مورخ یونانی به نام کا. امتوس^{۲۷} در کتاب خود به نام «Lotopia Tou Bu3avTivou KpaTous» که در

سال های ۱۹۲۹ م و ۱۹۳۷ م. در دو مجلد به چاپ رسید دوره منتهی به ۱۲۰۴ میلادی را مورد بررسی قرار داد. ام.وی. یوچنکف^{۲۸} اولین کسی بود که در اثر خود به نام «Istorija vizantii» (چاپ مسکو- لنینگراد در ۱۹۴۰ م) تاریخ بیزانس را در قالب نگرش مارکسیستی مورد بررسی قرار داد. این اثر از نظر کمی کوتاه است و از لحاظ کیفی چنین می نماید که لوچنکف جنبه های مختلف وقایع را به طور یکسان مورد بررسی قرار نداده است. البته این اثر به زبان بلغاری با عنوان «Istorija na Vizantija» (صوفیا، ۱۹۴۸ م.) و به

زبان فرانسوی با عنوان

«Byzance des origines 14531» در پاریس به سال ۱۹۴۹ م. ترجمه شده است. دی آنجلف^{۲۹} مورخ بلغاری در مجلد اول از اثر خود به نام «Istorija na Vizantija I» که در سال ۱۹۵۹ م. در صوفیا به چاپ رسید، تاریخ بیزانس از سال ۲۹۵ تا ۸۶۷ م. را بررسی کرد است و پی. لمرل در اثر خود به نام «Histoire de Byzance»^{۳۰} طرحی روشن اما کوتاه از خلق و خوی عوام در امپراتوری بیزانس ترسیم نموده است.

همچنین بایستی از کار ایل. بری^{۳۱} مورخ برجسته فرانسوی به خاطر نگارش کتاب

«Le mande byzantin»^{۳۲} قدردانی نمود. بری پراز معدود مورخان فرانسوی است که مطالعات جدید بیزانسی و امدار تلاش اوست، زیرا او توانست تصویر مفصلی از تاریخ سیاسی امپراتوری بیزانس در مجلد اول کتاب خود با نام

«Vic et Mort de Byzance» و چهره جامعی از نظام اداری بیزانس در مجلد دوم کتاب خود با نام «Les Institutions de L. Empire Byzantin» و شمائی از تمدن بیزانس در مجلد سوم کتاب خود با عنوان «La Civilisation byzantine» عرضه نماید. هر

چند هر سه جلد اثر بری پر با دقت و صحت فراوان عرضه شده اند اما کار او در مجلد سوم از اهمیت ویژه ای برخوردار است زیرا وی توانست با نگارش این مجلد، پژوهشی منحصر به فرد در زمینه تاریخ فرهنگ

بیزانس انجام دهد و از زندگانی روزمره تمامی طبقات اجتماعی بیزانس چهره های زنده ترسیم نماید. از اینرو نباید کار بری پر بر روی تمدن بیزانس را با آثار گذشتگان مقایسه نمود بلکه باید اثر وی را با کار بزرگ فیدون کوكولس^{۳۳} به نام «Bu3avTivw Bios Kai»

«ТТотойТТous»^{۳۳} همسنگ دانست و مقایسه کرد. فیدون کوكولس مورخ فرهیخته یونانی با نگارش کتاب یاد شده نتایج تحقیقات گسترده خود درباره زندگانی خصوصی مردم بیزانس را به معرض نمایش گذاشت. اینگونه آثار به عکس سایر آثاری که تنها یک جنبه از تمدن بیزانس را به مانشان می دهند، با درهم بافتن عناصر گوناگون تمدنی و تأکید فراوان بر حیات سیاسی، تصویری پیچیده از تمدن بیزانس ترسیم می نمایند. بخشی از اینگونه مطالعات در زمینه تمدن بیزانسی عبارتند از آثار کسانی همچون ج. دیل بنام «Byzance Grandeur et Decadence» چاپ ۱۹۱۹ م. در پاریس و اثر ای. هیزنبرگ به نام

«staat und Gesellschaft des byzantinischenReiches, Die Kultur der Gegenwart II, Abt. IV»

چاپ لایپزیک و برلین در ۱۹۲۳ و کتاب ا. ای. باینس^{۳۴} به نام «The Byzantin Empire» چاپ ۱۹۲۶. در لندن و کتاب ا. ای. رانسیم^{۳۵} به نام «Byzantine Civilization» چاپ ۱۹۲۳ در لندن و اثر ام. هاسی. به نام «The Byzantine world» و اثر ا. ای. وی. هاسویگ^{۳۸} «Kulturgeschichte von Byzanz» همچنین یک مجموعه مقاله کوتاه اما جامع با عنوان «Byzantium» که حاصل تلاش محققان متفاوتی در زمینه تمدن بیزانس است به چاپ رسید و نیز اثر دیگری با عنوان

«An Introduction to East Roman civilization» زیر نظر ا. ای. بانیس و ا. ای. استی. ال. بی ماس^{۳۹} در سال ۱۹۴۸ در آکسفورد چاپ شد. ا. ای. هانگر^{۴۰} در اثر خود به نام

«Byzantinische Geisteswelt von Konstantin dem Grossen his zum Fall Konstantinopels» توانست با استفاده از منابع دست اول تصویر روشنی از زندگی فرهنگی بیزانس ارائه کند. در واقع نحوه درست گزینش وقایع از منابع دست اول و توانایی عالی وی در ترجمه متون موجب گردید کتاب کوچکش به یک اثر باارزش و خواندنی مبدل شود.

بیزانس شناسان در کنار مطالعات بیزانسی ملزم به مطالعه و شناخت مناسبات موجود میان بیزانسی ها و مردمانی همچون ساکنان دولت شهرهای ایتالیایی، ایرانیها، اعراب، ترکها و اسلاوهای جنوب هستند، زیرا همواره این مردمان در طول تاریخ با امپراتوری بیزانس در ارتباط بوده اند. اغلب برای بیزانس شناسان کار در این زمینه ارزشمندتر از مطالعه انحصاری تاریخ بیزانس بوده است. از جمله می توان از کتاب وی. زلاتارسکی^{۴۱} با

عنوان

«Istorija na Bulgarskata durzava Prez srednite Vekove» (History of the Bulgarian state in the middle age)^{۴۲}

که درباره تاریخ بلغارها در قرون میانه نوشته شده است نام برد. زلاتارسکی در این کتاب دامنه موضوع مورد مطالعه خود را بسیار گسترش داده و گاهی از چارچوب های نظری برای توجیه وقایع بهره برده است. اما در عین حال توانست تمامی وقایع مربوط به روابط

بلغارها و امپراتوری بیزانس را از ابتدای تشکیل امپراتوری بیزانس تا پایان قرن سیزدهم میلادی گردآوری کند. اثر دیگر در این زمینه «Geschichte der serben» اثر کا. چاپریک^{۴۳} است. هر چند این اثر بسیار ثقیل و فشرده است اما بایستی نویسنده نقاد کتاب را به خاطر فراهم آوردن این اثر روشنگر و معتبر تحسین کنیم.

پی نوشتها:

این کار ادامه مقاله ای است که طی شماره های ۱۸ و ۱۹ این نشریه به چاپ رسید و برگردانی است از گوشه های کتاب: GEORGE OSTROGORSKY. History of the Byzantine State.

Trans. Joan Hussey: Oxford. Basil Black well. 1968. P.P 8-14.

۱- F. I. Uspenskij.

۲- Bonn Corpus.

۳- F. Miklosich.

۴- J. Muller.

۵- Mt. Athos.

۶- G. Rouillard.

۷- P. CoLLomp.

۸- P. Lemerle.

۹- F. Dolger.

۱۰- A. Guillaud.

۱۱- O. Seek.

۱۲- V. Grumel.

۱۳- H. G. Beck.

۱۴- V. Laurent.

۱۵- E. Stein.

۱۶- J.B. Bury.

۱۷- J. M. Hussey.

۱۸- ch. Diehl.

۱۹- G. Glotz.

۲۰- G. Marcas.

۲۱- R. Guillaud.

۲۲- R. Grousset.

۲۳- A.A. Vasiliev.

۲۴- The PalaeoLogi.

۲۵- 2 Vols. Madison. (1928-9).

۲۶- N. Jorga.

۲۷- K. Amantos.

۲۸- M. V. Levcenko.

۲۹- D. Angelov.

۳۰- (Que Sais- je?, Paris 1948).

۳۱- L. Brehier.

۳۲- (L. evolution de l. humanite,

ed. H. Berr, Nr. 32, 32b, 32c, Paris.

1947, 1949, 1950)

۳۳- Phaidon Kukules

۳۴- (so far 5 vols. in 8 books have appeared,

Athens 1948- 52)

۳۵- A. Heisenberg.

۳۶- N. H. Baynes.

۳۷- S. Runcinan.

۳۸- H. W. Haussig.

۳۹- H. St. L. B. Moss.

۴۰- H. Hunger.

۴۱- Zlatarski.

۴۲- (2 Vols. Gotha 1911, 1918).

۴۳- K. Jireck.

با تشکر فراوان از جناب آقای هاشم صدق آمیز به خاطر راهنمایی هایشان